

مطالعه مقدماتی مهره‌داران منطقه دز در استان خوزستان در ساعات روز

سید مسعود حسینی موسوی^{۱*}، محمود رضا همایی^۲ و رضا کریم‌پور^۱

۱- دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات خوزستان، باشگاه پژوهشگران جوان، خوزستان، ایران

۲- استادیار گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ایران

مسئول مکاتبات: moosavi.masoud@yahoo.com

چکیده

از آنجا که یکی از مهمترین ارکان مدیریت حیات وحش آگاهی از گونه‌های موجود در مناطق تحت مدیریت است این بررسی به قصد شناسایی فون مهره‌داران منطقه دز از تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۸۸ تا ۱۴ مهر ۱۳۹۰ انجام گرفت. در این مطالعه از مشاهده مستقیم و همچنین از آثار و نمایه‌های به جای مانده همچون سرگین، ردپا و لاشه برای تمام رده‌های جانوری استفاده شد، برای صید نمونه‌هایی همچون لاک‌پشتان و دوزیستان نیز از تور گوشگیر ثابت با اندازه چشمه ۶۰*۶۰ میلی‌متر استفاده گردید. طی ۷۰ بازدید انجام شده از منطقه، در مجموع ۸۱ گونه مهره‌دار شامل ۶۵ گونه از پرندگان در ۴۹ جنس، ۳۴ خانواده، و ۱۱ راسته شناسایی شد که در میان آنها گونه‌های آسیب پذیر (VU) اردک مرمی (*Marmaronetta angustirostris*) و هوبره (*Chlamydotis macqueenii*) نیز وجود داشتند. از رده پستانداران ۷ گونه در ۶ جنس، ۵ خانواده و ۴ راسته ثبت گردید و روباه شنی (*Vulpes rueppellii*) تنها گونه حمایت شده در میان آنها بود. همچنین از خزندگان ۸ گونه در ۷ جنس، ۷ خانواده و ۲ راسته مشاهده شدند که در میان آنها گونه در خطر انقراض (EN) لاک‌پشت فراتی (*Rafettus eufraticus*) وجود داشت. تنها گونه قورباغه تالابی (*Rana ridibunda*) از رده دوزیستان در منطقه مشاهده گردید.

کلمات کلیدی: هفت تپه، میان آب، پناهگاه حیات وحش دز، ارزیابی تنوع زیستی

مقدمه

در مناطق مختلف کشور صورت پذیرد لذا مطالعه حاضر به قصد ارزیابی وضعیت تنوع زیستی در زیستگاه دز صورت گرفت.

مواد و روش کار

کشت و صنعت هفت تپه: در مختصات جغرافیایی ۳۲ درجه و ۴ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی در ارتفاع بین ۴۰ تا ۹۰ متر از سطح دریا واقع شده است. این منطقه در ۹۰ کیلومتری شمال اهواز و بین دو رودخانه دز و کرخه قرار گرفته است. مساحت کل این بخش ۲۵۰۰۰ هکتار بوده که در این مطالعه با توجه به محدودیت دسترسی تنها ۱۲۳۳ هکتار آن مورد بررسی قرار گرفت.

اولین گام در راستای حفاظت از تنوع زیستی شناخت گونه‌های موجود در یک منطقه است. افزایش جمعیت، تغییر کاربری اراضی، افزایش آلودگی، نبود امنیت غذایی، بهره برداری های غیرمجاز و عدم مدیریت صحیح باعث تخریب زیستگاه‌ها شده و به تبع آن، بسیاری از گونه‌های جانوری و گیاهی در معرض خطر انقراض قرار گرفته‌اند [۶] و [۸]. با وجودی که مطالعات مختلفی در جهت شناسایی فون جانوری رده های مختلف در مناطق مختلف کشور انجام گرفته [۱، ۲، ۵، ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹]؛ اما با توجه به وسعت و تنوع موجود در زیستگاه‌های کشور و همچنین تغییرات سریع ناشی از فعالیت های انسانی، ضروری است چنین مطالعاتی جهت مشخص کردن وضعیت حیات وحش کشور و تدوین برنامه‌های مدیریتی

پوشش گیاهی منطقه دز: درختچه‌های رملیک (*Ziziphus numullaria*)، کهورک (*Prosopis farcta*) و سریم (*Lycium shawii*)، ۳ گونه غالب در مناطق مورد بررسی هستند و پس از آنها گونه گز (*Tamarix sp*)، لگجی (*Capparis spinosa*) و خارشتر (*Alhagi manifera*) مهمترین گونه‌های منطقه به حساب می‌آیند [۴].

روش بررسی: این پژوهش از تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۸۸ تا ۱۴ مهر ۱۳۹۰ انجام شد و در این مدت برای تعیین فون مهر دار منطقه بازدیدهای میدانی صورت گرفت. با توجه به محدودیت اقامت شبانه در منطقه، بازدیدها به ساعات روز محدود شد (معمولاً از ساعت ۶ تا ۲۱) و هیچ بازدید شبانه ای انجام نگردید لذا برخی از گونه‌های جانوری از جمله جوندگان که فعالیت آنها به ساعات تاریک شب محدود می‌شود در این مطالعه مشاهده نشدند. در مجموع در مدت مطالعه ۷۰ بازدید میدانی در بخش‌های مختلف منطقه دز انجام شد. برای ثبت حضور یک گونه در منطقه علاوه بر استفاده از مشاهده مستقیم و استفاده از آثار و نمایه‌های به جای مانده همچون سرگین، ردپا، لاشه و اثر کند و کاو روی زمین که برای تمام زده‌های جانوری به کار گرفته شد. برای مشاهده پرندهگان از دوربین دوچشمی و برای صید نمونه‌های آبی و کنار آبی نظیر لاک‌پشتان و دوزیستان از تور گوشگیر ثابت با اندازه چشمه ۶۰×۶۰ میلیمتر و تورهای دستی استفاده شد. در نهایت گونه‌ها با استفاده از منابع معتبر علمی در دسترس [۳، ۷، ۸ و ۱۰] و همکاری کارشناسان متخصص شناسایی شده و وضعیت حفاظتی آن‌ها با توجه به فهرست سرخ اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت [۲۰] مشخص گردید.

کشت و صنعت میان آب: در شهرستان شوش دانیال در ضلع جنوب شرقی کشت و صنعت هفت‌تپه بین رودخانه دز و شاور واقع گردیده است. سطح کل اراضی کشت و صنعت ۷۰۰۰ هکتار می باشد که به جهت راه اندازی نشدن صنایع شکر و صنایع جانبی آن ۲۵۰۰ هکتار به زیرکشت نیشکر رفته است و باقی اراضی به کشت محصولات دیگر نظیر گندم، کلزا، چغندر قند، ذرت و ... اختصاص دارد. در این منطقه مطالعه محدود به زمین های بایر با مساحت ۴۷۲ هکتار شد.

منطقه حفاظت شده و پناهگاه حیات وحش دز: این منطقه به عنوان یکی از مناطق چهار گانه تحت حفاظت سازمان حفاظت محیط زیست، در شمال غربی استان خوزستان و در ۳۱ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۲ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۵۱ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. منطقه دز با وسعت حدود ۱۵۸۷۳ هکتار در دو سوی رودخانه دز به صورت نواری از جنگل های انبوه گز و پده قرار گرفته است. این منطقه تنها زیستگاه طبیعی گونه در خطر انقراض گوزن زرد ایرانی است. پناهگاه حیات وحش دز در قلب این منطقه و با مساحتی حدود ۵۲۴۰ هکتار قرار گرفته که بخش مطالعاتی با توجه به در نظر گرفتن محدودیت تردد در منطقه، ۳۵۰ هکتار از پناهگاه را در بر می گرفت که هم مرز با دو زیستگاه دیگر نیز بود. در این مطالعه در منطقه‌ی دز، سه ایستگاه هفت تپه، میان آب و پناهگاه حیات وحش دز مورد مطالعه قرار گرفت.

آب و هوای منطقه دز: اقلیم منطقه دارای آب و هوای گرم به خصوص در فصل تابستان و اوایل پاییز بوده و در اواخر زمستان و اوایل بهار از آب و هوایی معتدل برخوردار است. بارندگی عموماً از مهر ماه آغاز می‌شود و در ماه‌های زمستان به اوج خود می‌رسد [۱۱].

نتایج

اهمیت هر کدام از نظر مقررات ملی و بین‌المللی (IUCN)

را نشان می‌دهد.

جدول ۱ گونه‌های پرندگان مشاهده شده در منطقه دز استان

خوزستان در فاصله زمستان ۱۳۸۸ تا بهار ۱۳۹۰ به همراه

جدول ۱- پرندگان مشاهده شده در منطقه دز

وضعیت حفاظتی		نام فارسی گونه	نام علمی گونه	جنس	خانواده	راسته
IUCN	ملی					
LC	-	باکلان	<i>Phalacrocorax carbo</i>	<i>Phalacrocorax</i>	Pahcrocaracidae باکلانیان	Pelecaniformes پلیکان‌سانان
LC	-	حواصیل خاکستری	<i>Ardea cinerea</i>	<i>Ardea</i>	Ardeidae حواصیلیان	Ciconiformes لک‌لک‌سانان
LC	-	حواصیل ارغوانی	<i>Ardea purpurea</i>			
LC	-	اگرهت بزرگ	<i>Egretta alba</i>	<i>Egretta</i>		
LC	-	اگرهت کوچک	<i>Egretta gazetta</i>			
LC	-	گاوچرانک	<i>Bubulcus ibis</i>	<i>Bubulcus</i>		
LC	-	حواصیل زرد	<i>Ardeola ralloides</i>	<i>Ardeola</i>		
LC	-	حواصیل شب	<i>Nycticorax nycticorax</i>	<i>Nycticorax</i>		
LC	-	بوتیمار کوچک	<i>Ixobrychus minotus</i>	<i>Ixobrychus</i>		
LC	-	حاجی لک لک	<i>Ciconia ciconia</i>	<i>Ciconia</i>	Ciconidae لک لکیان	
VU	*	اردک مرمری	<i>Marmaronetta angustirostris</i>	<i>Marmaronetta</i>	Anatidae مرغابیان	Anseriformes غازسانان
LC	*	سارگپه پا بلند	<i>Buteo rufinus</i>	<i>Buteo</i>	Accipiteridae قویشیان	Falconiformes شاهین‌سانان
LC	*	سنگر تالابی	<i>Circus aeruginosus</i>	<i>Circus</i>		
LC	*	عقاب دشتی	<i>Aquila rapax</i>	<i>Aquila</i>		
LC	-	تیپو	<i>Ammoperdix griseogularis</i>	<i>Ammoperdix</i>	Phasianidae ماکیانیان	Galliformes ماکیان‌سانان
LC	*	دراج	<i>Francolinus francolinus</i>	<i>Francolinus</i>		
LC	-	چنگر نوک سرخ	<i>Gallinula chloropus</i>	<i>Gallinula</i>	Rallidae یلوه بیان	Gruiformes درناسانان
LC	-	چنگر	<i>Fulica atra</i>	<i>Fulica</i>		
VU	*	هویره	<i>Chlamudotis undulata</i>	<i>Chlamydotis</i>	Otitidae هویره بیان	
LC	-	چوب‌پا	<i>Himantopus himantopus</i>	<i>Himantopus</i>	Recurvirostrida e	Charadriiformes آیچلیک‌سانان

					نوک خنجریان	
LC	-	چاخ لُق	<i>Burhinus oedincnemus</i>	<i>Burhinus</i>	Burhinidae	
LC	-	گلاریول بال سرخ	<i>Glareola pranticola</i>	<i>Glareola</i>	Glareolidae گلاریولیان	
LC	-	خروس کولی دم سفید	<i>Vanellus leucurus</i>	<i>Vanellus</i>	Charadriidae سلیمیان	
LC	-	دیدومک	<i>Vanellus indicus</i>			
LC	-	سلیم طوقی کوچک	<i>Charadrius dubius</i>	<i>Charadrius</i>		
LC	-	آبچلیک پاسرخ	<i>Tringa totanus</i>	<i>Tringa</i>	Scolopacidae آبچلیکیان	
LC	-	آبچلیک تالابی	<i>Tringa stagnatilis</i>			
LC	-	آبچلیک پاسبز	<i>Tringa nebularia</i>			
LC	-	آبچلیک تک زی	<i>Tringa ochropus</i>			
LC	-	کاکابی صورتی	<i>Larus genei</i>	<i>Larus</i>	Laridae کاکاییان	
LC	-	پرستوی دریایی کوچک	<i>Sterna albifrons</i>	<i>Sterna</i>	Sternidae پرستو دریاییان	
LC	-	باقرقره شکم سفید	<i>Pterocles alchata</i>	<i>Pterocles</i>	Pteroclididae باقرقره بیان	
LC	-	قمری معمولی	<i>Streptopelia turtur</i>	<i>Streptopelia</i>	Columbidae کبوتریان	Columbiformes کبوترسانان
LC	-	یاکریم	<i>Streptopelia decaocto</i>			
LC	-	قمری خانگی	<i>Streptopelia senegalensis</i>			
LC	-	شبنگرد مصری	<i>Caprimulgus aegyptius</i>	<i>Caprimulgus</i>	Caprimulgidae شبنگردیان	Caprimulgiformes شبنگردسانان
LC	-	ماهی خورک	<i>Alcedo atthis</i>	<i>Alcedo</i>	Alcedinidae ماهی خورکیان	Coraciiformes سبزقباسانان
LC	-	ماهی خورک ابلق	<i>Ceryle rudis</i>	<i>Ceryle</i>		
LC	-	ماهی خورک سینه سفید	<i>Halcyon smyrnensis</i>	<i>Halcyon</i>		
LC	-	زنبور خوار گلونخرمایی	<i>Merops persicus</i>	<i>Merops</i>	Meropidae زنبورخواریان	
LC	-	زنبورخوار معمولی	<i>Merops apiaster</i>			
NT	-	سبزقبا	<i>Coracias garrulous</i>	<i>Coracias</i>	Coraciidae	

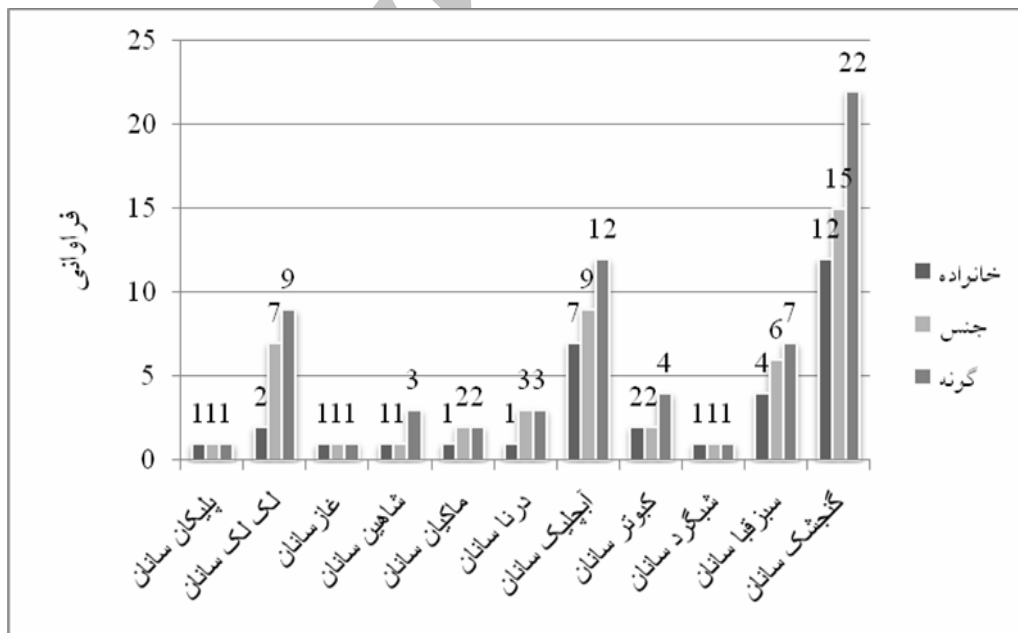
					سبزقبایان	
LC	-	شانه به سر	<i>Upupa epops</i>	<i>Upupa</i>	Upupidae هدهدیان	
LC	-	گنجشک درختی	<i>Passer montanus</i>	<i>Passer</i>	Passeridae گنجشکیان	Passeriformes گنجشک‌سانان
LC	-	گنجشک خانگی	<i>Passer domesticus</i>			
LC	-	چکاوک کاکلی	<i>Galerida cristata</i>	<i>Galerida</i>	Alaudidae چکاوکیان	
LC	*	چلچله رودخانه ای	<i>Riparia riparia</i>	<i>Riparia</i>	Hirundinidae چلچله بیان	
LC	-	دم جنبانک ابلق	<i>Motacilla alba</i>	<i>Motacilla</i>	Motacillidae دم جنبانکیان	
LC	*	بلبل خرما	<i>Pycnonotus leucotis</i>	<i>Pycnonotus</i>	Pycnonotidae بلبل خرمایان	
LC	-	سنگ چشم سرخنایی	<i>Lanius senator</i>	<i>Lanius</i>	Lanidae سنگ چشمان	
LC	-	سنگ چشم خاکستری	<i>Lanius excubitor</i>			
LC	-	سنگ چشم پشت سرخ	<i>Lanius collurio</i>			
LC	-	سنگ چشم دم سرخ	<i>Lanius isabellinus</i>			
LC	*	میوه خور	<i>Hypocolius ampelinus</i>	<i>Hypocolius</i>	Hypocolidae میوه خوریان	
LC	-	دم چتری	<i>Tarsiger Hyperythrus</i>	<i>Cercotrichas</i>	Turdidae توکاییان	
LC	-	چک	<i>Saxicola torquatus</i>	<i>Saxicola</i>		
LC	-	چک چک ابلق جنوبی	<i>Oenanthe lugens</i>	<i>Oenathe</i>		
LC	-	چک چک بیابانی	<i>Oenanthe deserti</i>			
LC	-	چک چک دشتی	<i>Oenanthe isabellina</i>			
LC	-	توکای سیاه	<i>Turdus merula</i>	<i>Turdus</i>		
LC	-	لیکو	<i>Turdoides caudatus</i>	<i>Turdoides</i>	Timalidae لیکویان	
LC	*	لیکوی تالابی	<i>Turdoides altirostris</i>			

LC	-	زردپره مزرعه	<i>Emberiza calandra</i>	<i>Emberiza</i>	Embrizidae زردپره بیان
LC	-	سار	<i>Sturnus vulgaris</i>	<i>Sturnus</i>	Sturnidae ساریان
LC	-	کلاغ ابلق	<i>Corvus corone</i>	<i>Corvus</i>	Corvidae کلاغیان

در متن جدول * به معنای حمایت شده و - به معنای غیر حمایت شده است.

گونه هوبره نیز یک بار در تاریخ ۱۴ مهر ۱۳۹۰ در منطقه هفت تپه مشاهده شدند. همچنین گونه سبزیبا که از گونه-های نزدیک به تهدید (NT) به شمار می‌رود؛ در تمام مدت مطالعه در منطقه دیده شد و جزء گونه‌های بومی منطقه به شمار می‌رود. از گونه‌های حمایت شده در سطح ملی گونه-های مهمی همچون لیکوی تالابی، میوه خور، بلبل خرما، چلچله رودخانه ای، عقاب دشتی، سنقر تالابی و سارگپه پابلند در منطقه مشاهده شدند که جوجه‌آوری میوه خور، بلبل خرما و چلچله رودخانه‌ای در منطقه مشاهده گردید.

در مجموع در مدت مطالعه ۶۵ گونه پرنده از ۴۹ جنس و ۳۴ خانواده و ۱۱ راسته در منطقه مورد بررسی ثبت شدند. بیشترین فراوانی از نظر تعداد گونه، جنس و خانواده به ترتیب به راسته گنجشک سانان با ۲۲ گونه، ۱۵ جنس و ۱۲ خانواده و کمترین فراوانی به ترتیب به راسته‌های پلیکان سانان، غازسانان و شبگردسانان با یک گونه برای هر کدام مربوط می‌شد. از بین گونه‌های موجود در فهرست سرخ IUCN، گونه‌های آسیب پذیر (VU) اردک مرمری یک بار و در تاریخ ۲۰ فروردین ۱۳۸۹ در منطقه حفاظت شده دز و

نمودار ۱- فراوانی خانواده‌ها، جنس‌ها و گونه‌ها از راسته‌های مختلف پرندگان در منطقه دز

جدول ۲ گونه‌های پستانداران مشاهده شده در منطقه دز استان خوزستان در فاصله زمستان ۱۳۸۸ تا بهار ۱۳۹۰ را به همراه اهمیت هر کدام از نظر مقررات ملی و بین‌المللی (IUCN) نشان می‌دهد.

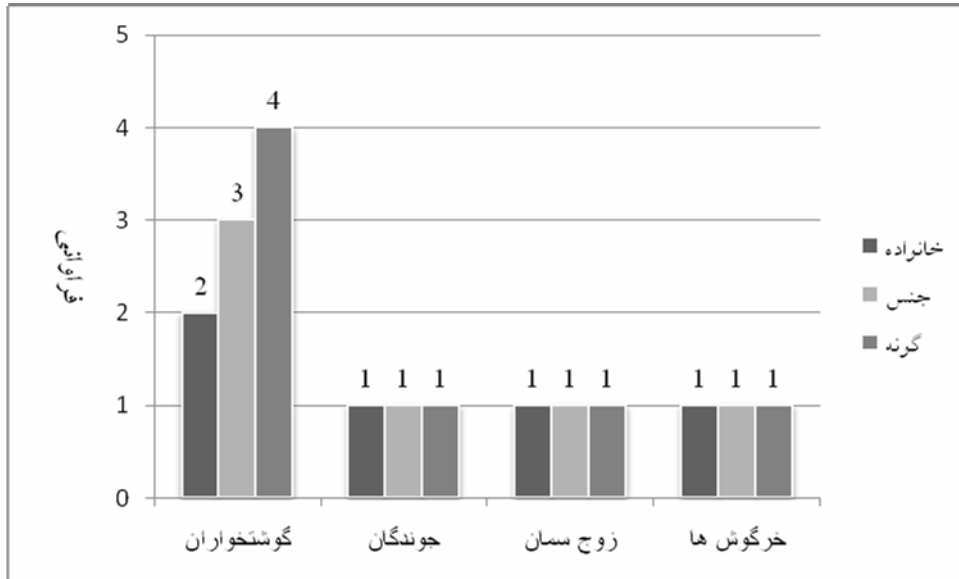
جدول ۲- پستانداران مشاهده شده در منطقه دز

وضعیت حفاظتی از نظر		نام فارسی گونه	نام علمی گونه	جنس	خانواده	راسته
IUCN	ملی					
LC	-	شغال	<i>Canis aureus</i>	<i>Canis</i>	Canidae سگ‌سانان	Carnivora گوشتخواران
LC	-	روباه معمولی	<i>Vulpes vulpes</i>	<i>Vulpes</i>		
LC	*	روباه شنی	<i>Vulpes rueppellii</i>			
LC	-	خندنگ کوچک	<i>Herpestes javanicus</i>	<i>Herpestes</i>	Herpestidae خندنگ‌ها	
LC	-	تشی	<i>Hystrix indica</i>	<i>Hystrix</i>	Hysticidae تشی	Rodentia چونندگان
LC	-	خرگوش غربی	<i>Lepus sp</i>	<i>Lepus</i>	Leporidae خرگوش‌ها	Lagomorpha خرگوش‌ها
LC	-	گراز	<i>Sus scrofa</i>	<i>Sus</i>	Suidae خوک‌ها	Artiodactyla زوج سمان

در متن جدول * به معنای حمایت شده و - به معنای غیر حمایت شده است.

شب محدود می‌گردد که با ساعات حضور در منطقه مطابقت نداشته لذا احتمال افزایش تعداد گونه‌ها در بررسی‌های شبانه وجود دارد).

در مدت مطالعه ۷ گونه پستاندار از ۶ جنس، ۵ خانواده و ۴ راسته در منطقه مورد بررسی ثبت شدند که بیشترین تعداد گونه به راسته گوشت‌خواران با ۳ گونه، ۲ جنس و ۱ خانواده و کمترین به راسته‌های زوج سمان و خرگوش‌ها با ۱ گونه مربوط می‌شد (فعالیت اکثر چونندگان به ساعات

نمودار ۲- فراوانی خانواده‌ها، جنس‌ها و گونه‌ها از راسته‌های مختلف پستانداران در منطقه دز

همراه اهمیت هر کدام از نظر مقررات ملی و بین‌المللی (IUCN) نشان می‌دهد.

جدول ۳ گونه‌های خزندگان مشاهده شده در منطقه دز استان خوزستان در فاصله زمستان ۱۳۸۸ تا بهار ۱۳۹۰ را به

جدول ۳- خزندگان مشاهده شده در منطقه دز

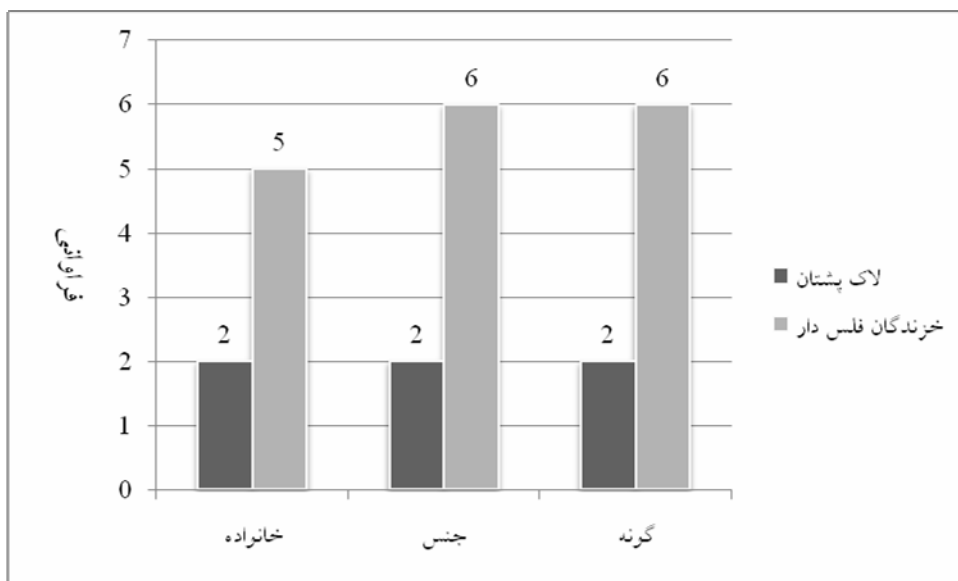
وضعیت حفاظتی		نام فارسی گونه	نام علمی گونه	جنس	خانواده	راسته
IUCN	ملی					
LC	-	لاک پشت خزری	<i>Mayremys caspica</i>	<i>Mauremys</i>	Geoemydidae	Testudines
EN	*	لاک پشت فراتی	<i>Rafettus eufraticus</i>	<i>Rafettus</i>	Trionichidae	لاک‌پشتان
LC	-	آگامای دم‌تیغی بین‌النهرین	<i>Uromastix loricata</i>	<i>Uromastix</i>	Uromastycidae	Squamata خزندگان فلس‌دار
LC	-	آگامای ایرانی	<i>Trapelus ruderatus</i>	<i>Trapelus</i>	Agamidae	
LC	-	آگامای استپی	<i>Trapelus agilis</i>			
LC	-	مارمولک چشم‌ماری	<i>Ophisops elegans</i>	<i>Ophisops</i>	Lacertidae	
LC	-	مار جعفری	<i>Echis carinatus</i>	<i>Echis</i>	Viperidae	
LC	-	مار قیطانی	<i>Playticeps rhodorachis</i>	<i>Coluber</i>	Colubridae	

در متن جدول * به معنای حمایت شده و - به معنای غیر حمایت شده است.

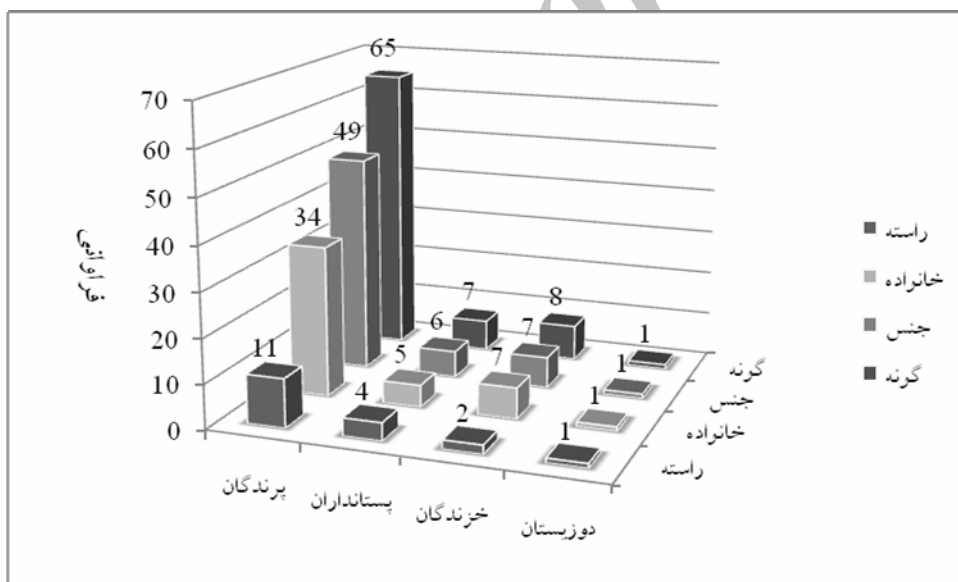
۵ خانواده و کمترین به راسته لاک‌پشتان با ۲ گونه، ۲ جنس و ۲ خانواده مربوط می‌شد. از بین گونه‌های در معرض

در مدت مطالعه ۸ گونه خزنده، از ۷ جنس، ۷ خانواده و ۲ راسته در منطقه مورد بررسی مشاهده شدند که بیشترین تعداد گونه به راسته خزندگان فلس‌دار با ۶ گونه، ۶ جنس و

تهدید در فهرست سرخ IUCN، گونه در خطر انقراض (EN) لاک پشت فراتی در منطقه مشاهده شد.

نمودار ۳- فراوانی خانواده‌ها، جنس‌ها و گونه‌ها از راسته‌های مختلف خزندگان در منطقه دز

نمودار ۴- فراوانی راسته، خانواده، جنس و گونه از رده‌های مختلف مشاهده شده در منطقه دز

تصاویری از برخی گونه‌های نادر منطقه دز در زیر نشان داده می‌شوند (تصاویر ۱ تا ۶).

تصویر ۱- لاک پشت فراتی در منطقه حفاظت شده دز، بهار ۱۳۸۹

تصویر ۲- میوه خور نر در منطقه میان آب، بهار ۱۳۸۹

تصویر ۳- شبگرد مصری در منطقه هفت تپه، زمستان ۱۳۸۸

تصویر ۴- روباه شنی در منطقه هفت تپه، بهار ۱۳۹۰

تصویر ۵- آگامای دم تیغی بین النهرین در منطقه هفت تپه، بهار ۱۳۹۰

تصویر ۶- آگامای ایرانی در منطقه هفت تپه، بهار ۱۳۹۰

بحث

وضعیت تنوع زیستی در منطقه دز: منطقه مورد مطالعه شامل دو بخش کلی است: بخش اول بخش‌های تپه ماهوری و زمین‌های بایری را در بر می‌گیرد که در حاشیه زمین‌های کشت نیشکر قرار داشته و به دلیل نبود آب کشت نشده یا رها شده‌اند. بخش دوم زمین‌های مرطوب و حاشیه رودخانه دز را شامل می‌شود که دارای سواحل شنی و ماسه‌ای بوده و زیستگاه مناسبی برای زاد آوری پرندگان کنار آبی از جمله سلیم طوقی کوچک، خروس کولی دم‌سفید، دیدومک، چوب پا و همچنین تخم‌گذاری گونه در خطر انقراض لاک-پشت فراتی فراهم آورده است.

در مدت مطالعه ۸۱ گونه جانوری مختلف از راسته‌های مختلف پرندگان (۶۵ گونه)، پستانداران (۷ گونه)، خزندگان (۸ گونه) و دوزیستان (۱ گونه) در منطقه مورد بررسی ثبت شدند. از مجموع ۵۱۴ گونه پرنده‌ای که در ایران [۱۰] و ۲۸۵ گونه ای که در خوزستان شناسایی شده [۱۲] ۶۵ گونه در منطقه مطالعاتی ثبت شد که ۱۲/۶۴٪ کل پرندگان کشور و ۲۲/۸۰٪ پرندگان خوزستان را شامل شدند. با توجه به اینکه اکوسیستم کلی منطقه از نوع نیمه خشک به حساب می‌آید حضور این تعداد از گونه‌های پرنده در مساحت ۲۰۵۵ هکتار آمار قابل توجهی است و نشان‌دهنده غنای منطقه از نظر گونه‌های پرنده است. از مجموع ۱۹۴ گونه پستانداری که در ایران [۷] و ۵۸ گونه ای که در خوزستان شناسایی شده [۱۲]؛ ۷ گونه آنها در منطقه مطالعاتی ثبت شد که ۳/۶۰٪ کل پستانداران ایران و ۱۲/۰۶٪ پستانداران خوزستان را به خود اختصاص داده است که تعداد قابل توجهی نیست و یکی از علل آن می‌تواند ناشی از محدود بودن ساعات مطالعه به روز باشد. از مجموع ۱۹۶ گونه خزنده ای که در ایران شناسایی شده [۸]، ۸ گونه آنها در منطقه مطالعاتی ثبت شد که ۴/۰۸٪ کل گونه‌های موجود در

ایران را شامل می‌گردد. برخی از گونه‌های مار مشاهده شده در منطقه به دلیل انبوه بودن پوشش گیاهی شناسایی نشدند.

تهدیدهای تنوع زیستی در منطقه دز: با افزایش روز افزون جمعیت و نیاز مداوم به تولید فزاینده مواد غذایی، فشار بر اکوسیستم‌های مجاور زمین‌های کشاورزی افزایش می‌یابد و زمین‌ها یکی پس از دیگری تسطیح و برای به زیر کشت رفتن شخم زده می‌شوند. همین پدیده در منطقه هفت تپه و میان آب نیز در حال شکل گرفتن است و هر سال به مساحت زمین‌های زیر کشت افزوده می‌شود و زمین‌های کمتری برای تداوم حیات وحش بر جای می‌ماند. مهمترین تهدید تنوع جانوری منطقه تبدیل زیستگاه به زمین کشاورزی است که سبب از بین رفتن پوشش گیاهی بومی منطقه می‌گردد. در کنار این مشکل موضوع چرای دام نیز مطرح است که میزان برداشت توسط آنها از ظرفیت زیستگاه بیشتر است. تخلیه زباله‌ها از جمله زباله‌های شهری و بیمارستانی نیز مزید بر علت شده است و سبب آلوده شدن خاک و منابع آب زیر زمینی می‌شود که در آینده می‌تواند به عنوان یک معضل مهم مطرح گردد. معضل مهم دیگری که در سال ۱۳۹۰ بر سایر مشکلات افزوده شده، احداث خطوط جدید راه آهن در منطقه است که از جمله تمهیدات لازم برای اجرای این طرح، تخریب محدوده‌ای به عرض ۹ متر در طول کل زیستگاه برای استقرار خطوط آهن می‌باشد. این مشکل نیز از دو جنبه مطرح است: (۱) از بین رفتن امنیت در منطقه به سبب تردد کارگران احداث خط آهن و پس از آن تردد واگن‌های قطار. (۲) قطعه قطعه شدن و کوچک تر شدن زیستگاه: با در نظر گرفتن طول منطقه هفت تپه (۱۵ کیلومتر) و عرض تخریب شده برای احداث راه‌آهن مساحت ۱۳/۵ هکتار از کل این منطقه کاسته خواهد شد). البته این نکته نیز باید یادآوری شود که خط آهن به شبکه سراسری اتصال خواهد یافت و مساحت بخش دگرگون شده زیستگاه بسیار بیشتر از این میزان خواهد بود.

استان خوزستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم محیط زیست، واحد علوم و تحقیقات خوزستان.

۵. زارعیان، ح. اسماعیلی، ح. ر. غلامحسینی، ع. تیموری، آ. ظهراپی، ح. کمی، ح. ق. ۱۳۸۸. بررسی فون مقدماتی فون خزندگان منطقه شکار ممنوع کوه گرم جهرم در استان فارس، مجله تاکسونومی و بیوسیستماتیک، سال اول، شماره اول، ص ۸-۱.

۶. شریفی پور، ر و مخدوم، م، (۱۳۸۳). آمایش سرزمین حوزه آبخیز کبار - کهک قم. تهران: مجله محیط شناسی، شماره ۳۴.

۷. ضیائی، ه. ۱۳۸۷. راهنمای صحرایی پستانداران ایران، چاپ دوم، تهران، انتشارات کانون آشنایی با حیات وحش.

۸. فیروز، ا. (۱۳۷۸)، حیات وحش ایران مهره داران، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.

۹. غلامحسینی، ع. اسماعیلی، ح. ر. کمی، ج. ق. ابراهیمی، م. تیموری، آ. (۱۳۸۸)، بررسی مهره داران هم زیستگاه با خرس قهوه ای (*Ursus arctos*) در استان فارس در راستای برنامه ریزی و مدیریت بهتر زیستگاه های این گونه، فصلنامه علمی پژوهشی علوم زیستی زنجان، سال دوم، شماره ۵، ص ۲۸-۱۷.

۱۰. منصوری، ج. ۱۳۸۷. راهنمای صحرایی پرندگان ایران. تهران، نشر ذهن آویز.

۱۱. مولا، س. ع. اشراقیان، ن. امینی، ا. الوندی، ر. مکوندی، م. ۱۳۸۶. جاذبه‌های طبیعت‌گردی استان خوزستان، اداره کل حفاظت محیط زیست استان خوزستان، ص ۲.

۱۲. نبوی، س م ب. بهروزی راد، ب. پاداش، ا. ۱۳۸۹. اطلس پراکنش پرندگان و پستانداران استان خوزستان، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ص ۱۰۱.

با توجه به اینکه مناطق هفت تپه و میان آب در مجاورت منطقه حفاظت شده دز قرار دارند و می توانند به عنوان مناطق پشتیبان برای حیات وحش منطقه حفاظت شده در نظر گرفته شوند توصیه می‌شود بین کشت و صنعت هفت تپه و میان آب با ادارات محیط زیست شهرستان‌های همجوار تعامل فعال بیشتری در راستای استقرار کاربری‌های سازگار با محیط زیست در جوار منطقه حفاظت شده دز، در آن دسته از زمین‌هایی که آب کافی برای زیر کشت بردن آنها وجود ندارد؛ برقرار شود. برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه آشنایی پرسنل مناطق همجوار منطقه حفاظت شده با حیات وحش منطقه و اهمیت آنها بی‌تردید می‌تواند در اجرای برنامه‌های مدیریتی مؤثر باشد. همچنین ضروری است گونه‌های شب فعال منطقه نیز طی مطالعه‌ای شناسایی گردند.

منابع

- انصاری، ا. ۱۳۸۷. پایش اکوسیستمها و زیستگاههای طبیعی استان و تعیین مناطق در معرض تخریب و آسیب پذیر استان مرکزی، فصلنامه علمی محیط زیست، شماره ۴۷.
- بهروزی راد، ب. حسن زاده کیایی، ب. ۱۳۸۷. شناسایی و مقایسه فصلی تنوع و تراکم پرندگان آبی تالاب های بین المللی کلاهی و تیاب در تنگه هرمز، مجله علوم محیطی، سال پنجم، شماره سوم. ص ۱۲۶-۱۱۳.
- پویانی، ن، جوهری، س م، پارسا، ح. ۱۳۸۵. راهنمای صحرایی خزندگان ایران، جلد اول (سوسماران)، انتشارات دانشگاه رازی.
- حسینی موسوی، س م. ۱۳۸۹. بررسی فنولوژی تولید مثل و موفقیت جوجه آوری لیکو *Turdoides caudatus* در منطقه کشت و صنعت هفت تپه و میان آب

Environment, Tehran. Unpublished report. 58 pp.

17. Scott, D.A. 1975. Check-list of the Birds of Iran. M.M.T.T. Technical Leaflet No. 12. Department of the Environment, Tehran. 12 pp.

18. Scott, D.A., Moravvej Hamadani, H. & Adhami Mirhosseyni, A. 1975. The Birds of Iran. Department of the Environment, Tehran. 410 pp. (In Persian, with Latin, English and French names).

19. Scott D.A. & Adhami A. 2006. An updated checklist of the birds of Iran. *Podoces* 1(1/2): 1-16.

20. <http://www.iucnredlist.org>.

۱۳. نصر آبادی، ر. درویش، ج. رستگار پویانی، ن.

اجتهادی، ح. ۱۳۸۷. بررسی فون سوسماران بخش صالح آباد تربت جام استان خراسان رضوی، مجله زیست‌شناسی

ایران، جلد ۲۱، شماره ۲، ص ۳۶۸-۳۶۱.

14. Behrouzi-Rad, B. 2006. Avifauna of Gori Gol, East Azarbayjan Province, Northwest Iran. *Podoces* 1(1/2): 53-60.

15. Khalilipour, O. & Nabavi, S M, B. 2006. Monthly Survey of Wintering Water Birds in Hoore Bamdej, Khuzestan Province, Southwest Iran. *Podoces* 1(1/2): 61-66.

16. Scott, D.A. 1973. A Working Check-list of the Birds of Iran, with Notes on Status and Distribution. Iran Department of the

Archive of SID